

Prevel S. S.

O NAVADAH IN POSEBNOSTIH BENEŠKIH SLOVENCEV

Simon Rutar je v svoji «Beneški Sloveniji» (izdala Matica Slovenska v Ljubljani, 1899) precej podrobno popisal med drugim tudi šege in navade beneških Slovencev (zlasti str. 60 do 95 ter str. 172 do 174). Marsikaj je zabeleženo po raznih sestavkih Ivana Trinka o beneških Slovencih, n. pr. v Koledarju Družbe sv. Mohorja za l. 1905, str. 77 do 79 in drugod.

Ob istem času, v začetku tega stoletja, je sestavil Josip Gorenščak iz Marsina (roj. 1878), sedaj župnik v Šentlenartu pri Čedadu, v italijanskem jeziku precej beležk o navadah in posebnostih svojih ožjih rojakov v spisu «Appunti sulle costumanze e particolarità degli abitanti di Montefosca (Mersino, Prosnid e Taipana)». Beležke so ostale v rokopisu, ki je last gosp. prof. Iv. Trinka v nadškofijskem semenišču v Vidmu. Ker vsebujejo prezanimive narodopisne podrobnosti o severnem, goratem pasu beneških Slovencev, ki se niso še nikjer izčrpno uporabile, se nam je zdelo umestno, da se z dovoljenjem gosp. Trinka, ki se mu obenem zahvaljujemo za njegovo prijaznost, na tem mestu objavijo v celotnem prevodu.

Beležke govorijo v glavnem o razmerah v Črnem vrhu in okolici (ben. Čarni varh, ital. Montefosca) visoko v hribih na desni od Nadiže zapadno od Stupice. Omenjajo pa večkrat, navadno v oklepajih, tudi navade iz Prosnida (ital. Prossenico) in Marsina (ital. Mersino) zapadno in vzhodno od Črnega vrha

ter iz Tajpane severozapadno od Prosnida blizu Terovega dotoka Krnahte.

* * *

Beleške o navadah in posebnostih prebivalcev Črnega vrha (Marsina, Prosnida in Tajpane).

Sestavil **Josip Gorenščak.**

Moški so čvrsti, visoke rasti; splošno nosijo dolge, negojene brade. Ob vsakem vremenu hodijo vedno v sami srajci in kažejo svoje kosmate prsi. Zdravo, svetlo laso pleme. Prebivalci Črnega vrha so vobče zelo gostoljubni, a nezanesljivi, nezaupni in oprezni, ko gre za njihov prid. (Glede Marsincev in njih sosedov ter glede Prosnidcev ni omeniti nič posebnega, kar bi jih ločilo od ostalih Slovanov. V Marsinu [zlasti Gornjem] in v Prosnidu vlada morebiti pretvarjanje in hlimba. Nič posebnega v Tajpani).

Najljubše jedi sta «plienta» (polenta) in «mučnek» (močnik). Jedó trikrat na dan. Zjutraj omenjeni močnik ali nekakšno mešano juho, opoldne «pliento» itd., zvečer «batudo» (pinjeno mleko) in malo krompirja ali fižola itd., kakršen je pač letni čas. Cerkveni shod (3. septembra) je edini dan, ko imajo navado jesti «gubane», zamešane iz pšenične moke, kalabrijskega grozdja, orehov, masla in kakšnega jajca. Omeniti je treba, da pripravi za to priliko vsaka družina, uboga ali bogata, svoje «gubane». (Glede Marsincev, Prosnidcev in Tajpancev ni omeniti nič takega, kar bi jih razlikovalo od Črnega vrha. V Marsinu se delajo «gubane» tudi za veliko noč. Ob tej priliki dadó blagosloviti tudi «zeganco» kakor vsi Slovani teh krajev).

Obleka. — Nosijo debelo blago (mezlan), ki je večinoma doma delano. (Prav tako v Tajpani in Prosnidu). Vendar se začenja ta navada izgubljati, ker je po razdelitvi Mije manj ovac. (Drugod so se videvale [in se pri nekaterih starcih še vidijo] kratke hlače, a zdaj je ta navada že skoro izginila.) Značilen

je za Črni vrh nekakšen telovnik (prečastiti domači duhovnik ga rad šegavo imenuje «škrlatnik»), ki je nekakšna jopica brez rokavov; to jim je obleka za vsako priliko in čas in jim je ljubša od kateregakoli škrlatnika. (V Marsinu in sosednjih krajih, se oblačijo meščansko brez vsakih posebnosti.) Prednost dajejo na nogo spleteni obutvi, s podplati iz sirove kozje kože, ki je udobna, brez okraskov, zavezana z vrstico; včasih jih ni sram rabiti v ta namen celo «tarte» (trte, nekakšno ločje). (Tudi v Marsinu nosijo tako obutev, ki pa ni tako sirovo izdelana, temveč lična in polna trakov). Stopajo drug za drugim (tudi po udobnih cestah) in vpijejo kakor medvedje. (Če jih v tem primerjamo z Marsinci, vidimo, da imajo tudi ti isto napako. Kaj šele na planinah!)

Živijo od pastirstva in poljedelstva (žito, krompir in fižol, ta izboren). Isto velja o drugih krajih, toda z majhnimi izjemami).

Poroke. — Dober fant si poišče predvsem lepo doto ter se malo ali nič ne meni za nevestino lepoto. Poroke se izvršijo včasih tudi prav naglo. Ženin gre s kcm drugim (s posredovalcem) v nevestino družino in se tam pogaja o doti. Često se zgodi, da se poroka praznuje o svetem nikoli, ker se niso mogli zediniti glede dote — in tedaj zbogom ljubezen! Če se pogajanje uspešno zaključi, izroči ženin zaročenki kot aro vsoto denarja ali predmet, ki ima kaj vrednosti. Pozno zvečer pred poročnim dnem gre mladenič s tremi, štirimi drugimi na nevestin dom, da odpelje balo. Preden se to zgodi, si vsi privoščijo dobro večerjo, sestavljeno iz določenih jedil. Po večerji vzame zarcčeneec robce in z dvema streloma iz puške naznani vsem, da je čas odpeljati balo. V nekaterih družinah se strelja iz puške tudi podnevi. Nakladačem in voznikom bale podari nevesta vsakemu po en robec. (Isto velja za druge kraje. Omeniti je, da v okolici Tajpane ti običaji niso brez kakšne burke. Tako n. pr. starejši fantje nikdar ne dovolijo kakšnemu mladeniču, da bi kakor oni vasoval, če jim prej ne plača kakih deset lir ali več, da si v

gostini grla poplaknejo. In če se uboga, neizkušena žrtev brani plačati, tvega, da jo mladi siloviteži po svoji volji ohladijo z ne prav prijetno kopeljo v kakšni vodi in jo nato pošljejo domov. Kakor hitro pa fantje izvedó, da je ta in ta zaročen s to in to, evo ti burke! Kupijo si vrvico in jo z enim koncem privežejo k ženinovim vratom, drugega pa napeljejo, tudi na velikanske razdalje, do duri nevestine sobe. Šala pa se vedno popolnoma ne posreči, ker se lahko zgodi, da gre ondod kakšna ženica, ki se ji zahóče vrvico; prereže en konec, si namota vso vrvico, spravi klobko — pa zbogom! Včasih se rabijo v isti namen turšični listi, ki se natresejo od zaročenčevega do zaročenkinoga doma).

K poroki gredo v majhnih družbah. Na povratku se delijo sladčice in kakšna cigara. Doma se pripravi slovesna pojedina: riž z mlekom, pripravljen že zjutraj, francoska juha, nekaj kozjega mesa in kakšna kaplja vina. (Skoro isto se vrši v Marsinu. O Tajpani je treba dodati še tole: ko se kdó poróči, zahtevajo vsi domači fantje kakšno kapljo vina. Ko torej mislijo, da se ženin bliža vasi, gredo vsi [o pustu s tisočerimi spakami na sebi] do kakšnega mostiča zunaj vasi, edinega, po katerem se lahko udobno pride v vas. Eden izmed njih ima črnilnik in pero, drug fant nosi lemez. Ženin je že blizu, pred njim gre zastava. Tedaj se vsi lotijo lemeza in ga denejo počez tako, da je prehod nemogoč. Tedaj nagovori mladenič s slavnim črnilnikom (dasi morda niti črk ne pozna) z odvetniškim obrázom svatovsko dvojico in zahteva denar, češ da drugače pot ni prosta. Medtem zleze zastavonoša pod tramičem na drugo stran, ženin pa se pogaja dalje in laži-odvetnik piše, česar bi niti sam ne mogel razbrati. Po dolgem barantanju se pogodijo; ženin plača dogovorjeno vsoto, cesta se odpre — pa srečno pot! Včasih se pripeti, da kdó trmasto vztraja, da ne bo plačal; a se ušteje. Fantje ga zadržujejo, če treba, ves dan in če skuša uiti, se takoj vržejo nanj kakor toliko skobcev. Prav tak je običaj v Prosnidu. — Opomba:

Ce je ženin vdovec, se hoče narediti trušč z ne preveč prijetno godbo pred njegovo sobo. Zato je ubožec prisiljen, da se še drugič odkupi od fantov, če noče videti nekega lepega dne vrat svoje sobe zazidanih s kamni in drugimi rečmi, kakor se je nekoč zgodilo v Tajpani. Postava je neizprosna in ne pozna obzirov do nikogar. Običaj glede vdovcev velja tudi v Marsinu, dasi tu fantje ne gredo tako daleč kakor v Tajpani. Končno naj omenimo, da včasih prosijo župnika, da bi se smela poroka vršiti v njih podružnicah. Tedaj se zakrament svetega zakona podeli ponoči, včasih ne da bi živa duša o tem kaj vedela, in vse samo zato, da se ognejo zgoraj omenjenim fantovskim šegam. A to se dogaja samo v Tajpani in Prosnidu. Prosnidci imajo razen tega pri ženitovanjih še to navado ali prazno vero. Ko dvojica v trunutku poročanja kleči, poklekne ženin na nevestino krilo.)

Nevesta daruje (tako tudi v Marsinu) vsem moškim nove rodbine po eno srajco in po eno rjuho, ženskam pa robec, ki je če le mogoče svilen. V družini se svaki in svakinja vikajo.

[Rojstvo in krst]. — Zakoni so bogati z otroki. Komaj se dete rodi, ga zavijejo v borne cunje in odneso v cerkev h krstu. Botri se izberó vohče med sorodniki in dadó otročnici en mernik pšenice v obliki dveh košar kruha, sto petdeset jajec in okrog deset kilogramov masla. Zato pa se isti dan, ko se ta dar izroči, priredi v porodničini hiši prej opisani obed. (Isto velja za Marsin in Prosnid. V Tajpani se daruje mesto kruha itd. deset lir brez vsakršne obveznosti ne na tej ne na oni strani). — Otročnice se ne zga-nejo iz hiše in se ne dotaknejo nobenega dela, misleč, da se pregrešijo, če bi drugače ravnale. Niti v nekoliko oddaljene hiše ne gredo, zlasti ne ponoči, iz strahu, da bi jim kak zli duh Bog ve česa hudega ne naredil. (Isto velja za Marsin).

Birmanski bofer je navadno isti kakor krstni. Birmancu kupi klobuk ali pa večjo množino kolačev. (Prav tako v Marsinu, Tajpani in Prosnidu).

[Smrt.] — Ko kdo umrje, se malo zmenijo zanj. Denejo ga v navaden zaboj in privežejo h kolu; duhovnik ga blagoslovi, nato ga odnesejo, (navadno) brez spremstva, na pokopališče — pa zbogom za zmerom! (Isto velja za Gornji Marsin. Razen tega je treba omeniti neko posebnost, medtem ko nesejo mrliča k pogrebu iz Gornjega Marsina v spodnji. V vsakem selu, koder se pomika krsta, se vidi ob cesti skodelica blagoslovljene vode, krsta se povsod ustavi in kmetje pokropijo mrliča.)

Ker so verni (kakor vobče vsi Slovani), molijo za svoje rajnike. Nekateri tudi praznoverno mislijo, da se mrtvec tisti večer po pogrebu vrne v svojo sobo. Dogodilo se je tudi že, da je neka družina potresla tla s pepelom (kakor nekoč Danijel v poganskem svetišču), da bi videla mrtvečeve stopinje. (Ta vraža je doma tudi v Arbeču [Erbezzo], V Marsinu pa mislim da ne). Nekateri verujejo (zlasti če kdo mlad umrje), da povzročijo smrt čarovnije kakšnega sovražnika. (To vero imajo tudi v Prosnidu).

[Bolezni in zdravila]. — Malo se brigajo za osebno snažnost in čistočo; kljub temu umrje večina od starosti. Bolezni niso značilne za te kraje; tu in tam kakšna pljučnica, dobljena po neprevidnosti, ki pa jih ne vznemiri Bog ve kaj. Malo se menijo za zdravnike in zdravila. Najrajši se zdravijo sami s preprostimi čistili ali pa pobijajo čarovnije s čarovnijami, misleč, da tudi njih zlo izvira iz njih. Na prav poseben način zdravijo gadji pik ali pik drugih strupenih živali. Če jih kaj piči, se ne zatečejo k zdravilom, temveč rabijo določene besede, s katerimi upajo, da odvrnejo vsako nevarnost. Eden izmed mnogih takih zagovorov je naslednji: «Pjercac-maurac — skratac — mačeradac, — kost te boli — Buch te strafae».¹⁾ Vendar prevežejo nogo nad ledji, da bi se strup ne razširil. (Približno isto velja za ostale kraje).

¹⁾ Prof. Ivan Trinko vidi v izrazu «pjercac-maurac» umanjševalno obliko za «piura-maura», ali «pivra-mavra», kakor se na Beneškem imenuje «mavrica». Torej bi pomenil zagovor: «Mavrica — škratec — močeradec, — kost naj te boli — Bog te kaznuj.» (Opomba prevajalčeva).

[Praznoverjel.] — Silno so praznoverni in verujejo v čarovnije. Če jih zadenejo nesreče pri goveji živini, se zatečejo k duhovniku, naj jim jo blagoslovi, misleč, da je bolezen povzročil urok sovražnih oseb. Verujejo, da imajo nekateri moč, da škodujejo z golim pogledom, posebno živini, da tujim kravam lahko povzročijo, da njih nasprotnik ne more narediti masla. (Mislim, da je z majhnimi razlikami ista vraža razširjena po ostalih krajih). Med nevihto imajo navado zasaditi v tla preobrnjene vile, z zobovi v zrak, misleč, da tako lahko ustavijo neurje. (V Marsinu tega ne poznajo). Streljajo tudi z blagoslovljenim smodnikom v zrak. Nekateri devajo v puške razen smodnika tudi žeblje. Prva zrna toče poberejo in jih zdrobijo z zobmi, češ, da s tem uničijo čarovnikom njih moč. Trdno verujejo, da zvonjenje lahko nevihto ustavi in zato zahtevajo, da mora biti cerkovník pripravljen, da bo zvonil, kakor hitro se vreme grozeče spremeni. (Mislim, da se to dogaja povsod). Prepričani so, da duhovnik nevihte lahko odvrne, pa tudi povzroči in da je ta duhovnikov vpliv mogoč tudi v drugih rečeh. Zato v Črnem vrhu duhovnika tako čislajo!

Dodatek.

Velika noč za novoporočenca ni brez nič. Nevestina hiša (oziroma ženinova hiša, če ženin zapusti svojo rodbino) pripravi lepo «gubanco», kupi pleten koš jo položi vanj, doda skledico in žlico ter nese vse vkup nevesti (oziroma ženinu). — Ko v Marsinu pričakujejo prvorojenca, pripravi in daruje nevestina družina plenice. Krstni botri darujejo krščencem «krizmo» (srajco). — Med Slovani se vobče opaža, da se v vsaki rodbini poroči samo prvorojenec, vsi drugi morajo ostati strici ali zapustiti dom. Slovani ne znajo prenašati dveh snah v eni hiši. — V Prosnidu je treba omeniti silno široke, rešetom podobne klobuke. — Pri vseh Slovanih se opažajo cokle, v Tajpani in okolici pa dalmine. — V Črnem vrhu izgo-

varjajo v in I kot u in njih govorica je nekam pojoča, polna vrinkov, podobnih naslednjim: «Triesk te ubà! — Srakco ti hudič uzam'! — Ukrepi ti! — Pokni ti! — Trebuh te bol'! Trješčni hudič to te!» itd.

V Marsinu in Prosnidu se obhajajo «sejmine». Vsi, ki se jih hočejo udeležiti, morajo prinesiti žlice s seboj. «Sejmina» obstoji v dobršni množini «župe» in turščičnem kruhu, imenovanem «dušičica», ki ga mnogi odnesejo domov, drugi pa zdrobijo v omenjeno juho.

Na dan pred vsemi svetimi se po vseh naših krajih deli kruh v olajšanje trpljenja duš v vicah. — V Črnem vrhu se nikdar ne izdajajo pred oblastvi, čeprav bi si bili med seboj sovražni. — Ne bom govoril o razvadi vseh naših Slovanov, da zlahka sklepajo prijateljstvo s sodišči, odvetniki itd., ker je to vsem znano. — Tudi ne bom govoril o dolgih jezikih ženic, ki ne spremenijo svoje nravi, kjerkoli živijo. — Pripominjam, da se Slovani vobče zadovoljujejo z besedami, kadar so razjarjeni, in se med njimi ne dogajajo krvavi pretepi. (Iz Prosnida prihajajo vsako leto težbe o kakšni ranitvi).